

- ¹¹ Там само. – S. 302, 304, 309.
- ¹² Kohl J.G. Reisen im Inneren von Russland und Polen. Die Bukowina, Galizien. Krakau und Mähren. – S. 340-341.
- ¹³ Kohl J.G. Die Ukraine. Kleinrussland. – S. 320.
- ¹⁴ Там само. – S. 315-316.
- ¹⁵ Там само. – S. 316-317.
- ¹⁶ Kohl J.G. Reisen im Inneren von Russland und Polen. Die Bukowina, Galizien. Krakau und Mähren. – S. 344-345.
- ¹⁷ Там само. – S. 363-364.
- ¹⁸ Там само. – S. 365.
- ¹⁹ Там само. – S. 323.
- ²⁰ Там само. – S. 324-325.
- ²¹ Blasius J.H. Reise in Europaishcen Russland in den Jahren 1840 und 1841. – Bd.2. – Braunschweig: Westermann, 1844. – S. 194.
- ²² Там само. – S. 231.
- ²³ Там само. – S. 202.
- ²⁴ Там само. – S. 192, 203.
- ²⁵ Там само. – S. 275-276.
- ²⁶ Там само. – S. 195.
- ²⁷ Там само. – S. 224-225.
- ²⁸ Там само. – S. 212.
- ²⁹ Там само.
- ³⁰ Там само. – S. 267.
- ³¹ Там само. – S. 305-306.
- ³² Там само. – S. 327.
- ³³ Scherer J.B. Annales de la Petite-Russie ou Histoire des Cosaques-Zaporogues et des Cosaques de l'Ukraine ou la Petite-Russie. – Paris, 1788. – 317 p.; Шерер Ж.Б. Літопис Малоросії, або Історія козаків-запорозжів... Пер. з фр. В.В. Коптілова. – К.: Укр. письменник, 1994. – 311 с.
- ³⁴ Там само.
- ³⁵ Там само. – С. 30, 39, 40.
- ³⁶ Там само. – С. 69-70.
- ³⁷ Там само. – С. 146.
- ³⁸ Voltaire. Histoire de Charles XII / Обр. В.С. Игнатовича. – 9-е изд. – СПб, 1913. – 122 p. – Р. 70.
- ³⁹ Шелухін С. Україна – назва нашої землі з найдавніших часів. – Прага, 1936. – С. 44-45.
- ⁴⁰ Лисяк-Рудницький І. Історичні есе: У 2 т. / Пер. з англ. – К.: Основи, 1994. – Т.1. – 554 с. – С. 270.
- ⁴¹ Delamare C. «Un peuple européen de quinze millions oublié devant l'histoire. Pétition au Sénat de l'Empire demandant une réforme dans l'enseignement de l'histoire, chez Amoyt». – Paris, 1869. – 21 p.
- ⁴² Делямар К. П'ятнадцятимільйонний європейський народ, забутий в історії / Пер. з фр. М. Поповича // Історія України. – 2000. – №5. – С. 2.
- ⁴³ Там само.
- ⁴⁴ Там само.
- ⁴⁵ Там само. – С. 3.
- ⁴⁶ Там само.
- ⁴⁷ Там само. – С. 2.
- ⁴⁸ Січинський В. Чужинці про Україну. – К: Довіра, 1992. – 255 с. – С. 221.

Петро БРИЦЬКИЙ
(Черновці)

**НЕМЕЦКИЕ И ФРАНЦУЗСКИЕ
УЧЕННЫЕ ОБ ОТЛИЧИЯХ ИСТОРИИ И
КУЛЬТУРЫ УКРАИНСКОГО И
РОССИЙСКОГО НАРОДОВ**

В статіє освещаются впечатления немецких и французских ученых и послов об истории и культу-

ре украинского и русского народов, которые зафиксированы в их произведениях и воспоминаниях, их оценка и отличие истории культуры, бытчаев и традиций украинского и русского народов.

Ключевые слова: малороссы, великороссы, история, культура, язык, бытчаи, традиции.

Petro BRYTSKYI
(Chernivtsi)

**THE GERMAN AND FRENCH SCIENTISTS
ABOUT THE DIFFERENCE BETWEEN
HISTORY AND CULTURE OF UKRAINIAN
AND RUSSIAN PEOPLES**

The article highlights the experiences of German and French scholars and ambassadors about the history and culture of Ukrainian and Russian peoples, which were recorded in their writings and memoirs, evaluation and differences of cultural history, customs and traditions of the Ukrainian and Russian nations.

Keywords: Ukrainian, Russians, history, culture, language, customs, traditions.

УДК: 94(477.831.86)»189/191»821.161.2Мар

© **Микола ГУЙВАНЮК**
(Чернівці)

**ЕМАНСИПАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В ГАЛИЦЬКОМУ
СЕЛІ НАПРИКІНЦІ XIX – ПОЧАТКУ XX ст.
В РЕЦЕПЦІЇ ЛЕСЯ МАРТОВИЧА**

У статті розкрито відображення Лесем Мартовичем в художній прозі емансипаційних процесів у галицькому селі наприкінці XIX – початку XX ст.

Зубожіння селян, їхня економічна безвихідність, страждання в умовах важкого соціального й національного гніту, робота в наймах, родинно-побутові драми, породжені злиднями, – усе це відтворено в оповіданнях «Лумера», «Винайдений рукопис про Руський край», «Мушкетерська смерть», «За топливо», «За межу», «Ось поси моє», «На торзі», «Стрибожий дарунок», «Народна ноша» та ін.

У названих творах письменник зображує той перехідний період емансипаційних процесів галицького селянства, коли воно почало усвідомлювати власну гідність і поступово виривалося з пут економічного визиску. Письменник прагнув утвердити в його психології такі риси, як непримиренність до будь-якої форми гніту.

Ключові слова: Лесь Мартович, Галичина, селянство, емансипація.

Революційні події 1848 р. в Європі активізували суттєві трансформаційні зміни українського громадського життя в Галичині, складовою яких стали емансипаційні процеси у середовищі українського селянства.

Емансипація (звільнення селян від залежності) була спричинена передусім скасуванням панщини та інших феодальних повинностей у 1848 р. Хоч рибилось це не стільки для полегшення долі селянина, а скільки для покращення ефективності сільськогосподарства, для розвитку економіки і процвітання держави. Політична емансипація була супутнім ефектом цього процесу. У її ході селянство, як і всі непривілейовані прошарки, раптом отримали громадянські права і з підданих перетворилися на громадян. Як справедливо зазначає дослідник А.Заярнюк: «[...] політична емансипація селян стала проблематичною не тому, що вони були селянами, а тому, що, з точки зору ліберальних політиків, вони виявилися найбільш неготовими до неї, нездатними скористатися з новоздобутих політичних прав»¹. Але цей емансипаційний процес завершився в основному лише у 1860-х рр., коли селянські наділи отримали статус вільно відчужуваної приватної власності, а селяни – певні громадянські права. Все ж залишалося чимало невирішених проблем.

Селяни, що отримали статус «дрібних землевласників», продовжували перебувати як в економічному, так і суспільному конфлікті з «великими землевласниками» – нащадками колишніх магнатів. З плином часу конфлікт не згладжувався, а тільки набував гостроти і нових форм. Це проблема сервітутів, викупу землі, куріальна виборча система, а звідти – рільничі страйки, конфлікти під час виборів тощо.

Тому після того, коли у 80-х 90-х роках XIX ст. в політичному житті галицьких українців чільне місце посіли радикали, емансипаційні процеси набули динаміки. Саме в цей період почав свою активну суспільно-політичну і письменницьку діяльність представник селянського середовища – Леся (Олекса) Семенович Мартович. Він, звичайно, не міг залишитися осторонь цих явищ. В результаті питання, пов'язані з емансипацією галицького селянства, стали не тільки предметом його публічних виступів та публіцистичних статей, але й знайшли відображення у художній прозі.

Вітчизняна історіографія та літературознавство мають певні набуток з вивчення емансипаційних процесів у галицькому селі. Це, насамперед, дослідження А.Заярнюка² та С.Пахолківа³. Є також ряд праць, присвячених суспільно-політичній діяльності Леся Мартовича. Серед них слід виокремити монографії Р.Горака⁴, В.Лесина⁵, Ф.Погребенника⁶ та ін. Проте спеціального дослідження, яке б розв'язувало порушену у статті проблему ще досі немає.

Метою статті є аналіз творчого надбання Леся Мартовича крізь призму його поглядів на емансипаційні процеси, що проходили у той час у галицькому селі.

Світогляд Леся Мартовича сформувався ще під час навчання у Коломийській та Дрогобицькій

гімназіях. Тут він ознайомився з популярними напрямками європейської філософської думки і вперше замислився над долею розділеного українського народу. Вчителями й порадиниками молодого письменника були Іван Франко і Михайло Павлик, а щирими друзями – Василь Стефаник і Левко Бачинський. У вільний від навчання час він мимоволі включався у емансипаційні процеси, що тривали у галицькому селі. Брав участь у створенні сільських читалень, виступав з промовами, пропагуючи радикальні ідеї, будучи симпатиком радикального руху, а згодом і одним із провідних діячів Русько-української радикальної партії.

Після гімназії почалася робота в адвокатських конторах, куди зі своїми болями й скаргами йшли селяни, утверджуючи своє «я» в умовах нових суспільних реалій. Виражаючи їх настрої, Мартович у творах висвітлював гострі суспільні проблеми, часто писав на «злобу дня», адже не даремно сучасники його називали «доктором хлопістики».

Незважаючи на ряд ліберальних реформ, проведених австрійським урядом у XIX ст., Галичина і надалі залишалася аграрним краєм, в якому продовжували домінувати «власники великих посілостей», тобто поміщики. Оскільки вони були захищені в тому, аби селяни якнайбільше працювали на них, то використовували різноманітні легальні методи примусу, в результаті чого селянам залишалося надто мало часу на їхні власні господарства, які до того ж ставали щораз меншими, а це призводило до постійних конфліктів.

Сповідуючи ліберальну економічну політику, австрійський уряд на основі закону від 1868 р. запровадив вільну купівлю та продаж землі, що привело до її обтяження іпотекою, а також дозволив необмежений поділ земельної власності. Іншим законом цього ж року було запроваджене вільне кредитування, що у галицьких селах навстіж відкрило двері лихварству. Наслідком цього на тлі сильно-го демографічного приросту стало значне здрібнення селянських землеволодінь. «[...] У 1902 р. 42,6% селянських господарств були меншими за два гектари; 37,2% мали від двох до п'яти гектарів, від п'яти до десяти гектарів мали 14,4% усіх господарств. Більш ніж десятьма гектарами землі володіли лише 4,9% господарств»⁷.

Ще однією проблемою було аграрне перенаселення на селі. Перенаселення спричиняло низьку оплату праці спершу в аграрному секторі, а згодом призвело до масової еміграції галицьких селян.

Тож цілком закономірним є те, що основною темою творчості Мартовича став показ розшарування різних верств населення у галицькому селі, зубожіння селянства та спроба пошуку якогось виходу із цього становища. Заслуга письменника полягає і в тому, що він був одним із перших, хто звинувачував у бідах і кривдах галицького селянина не тільки навколишнє оточення, а й самих се-

ляв за такі їхні негативні риси, як роз'єднаність, дрібновласницькі прагнення, індивідуалізм, темрява і затурканість, розпач і невміння постояти за себе. Мартович хотів бачити селянські маси дружними, згуртованими, сміливими й мужніми в боротьбі за свої права.

Зубожіння селян, їхня економічна безвихідь, великі страждання в умовах важкого соціального й національного гніту, робота в наймах, родинно-побутові драми, породжені злиднями, – усе це відтворено в оповіданнях Мартовича «Лумера», «Винайдений рукопис про Руський край», «Мужицька смерть», «За томливо» «За межу», «Ось поси моє», «На торзі», «Стрибожий дарунок», «Народна ноша»⁸ та ін.

Ще навчаючись у Дрогобицькій гімназії, Мартович у 1891 р. в журналі «Народ»⁹ надрукував нове оповідання «Лумера». Оповідання свідчило про швидкий творчий зріст молодого письменника, який все глибше проникав у соціальні процеси і міцніше ставав на позиції реалізму. Тут змальовано трагізм становища безземельного селянства та його безправ'я. Автор розкриває всю злиденність існування селянина-трудівника, його економічну залежність від тих, що мають хоч якусь владу. Головна думка твору полягає у тому, що проблеми селянства самі по собі не вирішуються. Адже віддавши попові борг (зароблене влітку зерно), селяни йдуть наймитувати в інше село. Тож письменник наводить читача на думку, що для якихось реальних емансипаційних змін потрібно розривати це замкнуте коло, насамперед наділивши селянина землею.

Працюючи у адвокатських конторах, Мартович постійно наштовхувався на проблеми, пов'язані із тяжким економічним становищем широких селянських мас, хоч найвищою цінністю було проголошено закон і право. Тому 1897 р. письменник виступає з твором «Винайдений рукопис про Руський край»¹⁰. Муссікуси, за свідченням літописця, від імені якого автор веде розповідь, «з обличчя дуже ніби схожі на людей». Опис способу їх життя, праці, звичаїв хоч і подано в алегорично-казковій формі, але з виразним реалістичним підтекстом: муссікуси «ніби орють і сіють, і збирають збіжжя», «запрацьовуються на смерть» (яка завжди настає їх при роботі), все зароблене віддають паннусам і поппусам, а собі залишають стільки, щоб животіти. Крізь алегорію казки чітко виступають тяжкі і безрадісні «труди і дні» муссікуса – робочої скотини, постають сцени жадливої нужди і безправності народних мас. Мартович показує «способи», за допомогою яких провадяться визиск і експлуатація українського селянства у Галичині кінця XIX – поч. XX ст. Перший – податки «[...] передають муссікусам маленьку карточку папіруса [...], тоді всі муссікуси несучи гроші в кулаках і плачучи, репетуючи і дрижачи, віддають коштовний і блиску-

чий метал»¹¹. Другий – пропінання «[...] витискають і збіжжя муссікуса руками муссікуса дивне пійло [...] те пійло дістає дужий пекучий і палючий смак, муссікус буцімто віддає за те пійло свої гроші...»¹². Четвертий – лихварство «[...] Муссікус, віддавши все збіжжя людям, голодує, тоді люди подають йому всякі відпадки, беручи в нього гроші»¹³. Будучи одним із активних діячів Радикальної партії, Лесь Мартович, стоячи на антиклерикальних позиціях, у бідах і негараздах народу звинувачував не завжди чесне і совісне духовенство, яке «[...] у тих будівлях [тобто церквах] [...] до так отуманених муссікусів підходять люди та й відбирають від них усі гроші»¹⁴.

Змальовуючи в напівпубліцистичній формі картини безправного, підневільного, напівтваринного життя муссікусів, Мартович підводить читача до висновку про абсолютну ворожість галицьких властей, які були репрезентовані поляками, нетерпимими до всього українського. Ще одним свідченням того, що аналізований нами твір може служити для істориків джерелом до розуміння епохи, є слова самого автора: «[...] можливо не все, але ж таки багато тут є правди»¹⁵. Мартович бичує рабську психологію «муссікуса»-селянина, дошкульно висміює його пасивність, покірливість та забитість. І тут же дає настанови для майбутньої боротьби за краще майбутнє «[...] Будуче покоління! Наші нащадки! [...] Невже ж може бути, щоб людина людину [...] зважилася так оскорбляти й понижати. А з другого ж боку, чи може бути, щоби людина дала над собою так знущатися тай не скинула з себе ганьблячого ярма?!»¹⁶. Показуючи муссікусів у ролі «робучої скотини», письменник був далекий від презирства і зневаги до селянства, – він щиро його любив, але хотів бачити іншим, здатним до реального опору своїм кривдникам і закликав їх до цього.

Проблема зубожіння селянства найшла відображення в оповіданні «Мужицька смерть»¹⁷. Лесь Мартович показував безрезультатні спроби українського селянства вирватись із «пазурів» податкових езекуторів, банків, лихварів та поміщиків. Один з персонажів оповідання «Мужицька смерть» говорить: «[...] Чоловік, що працює, та йому вже на роду написано, аби з нього шкіру лупити. Робить ураз із волом на ниві, а прийдеся збирати – нема що. Поле не вродить, то хапайся хоть бритви: дають у банку, бери в банку. Тисне банк, то ти питай милосердної душі, аби зарятувала. Та й лучиш саме на порядного лупія, бо добрий чоловік так само мліє з голоду, як ти. Залізеши лихвареві в руки, то-с господар із його ласки, доки йому до вподоби, аби-с був господарем»¹⁸.

В цих словах типова тяжка історія життя пересічного галицького селянина. Колись у нього був достаток. Але через певні об'єктивні обставини господарство почало занепадати. Щоб заплатити податки, Гриць узяв борг у банку. Щоб розрахува-

тися з банком, позичив грошей у лихваря. Прошло небагато років, а борг виріс удвічі. Господарство зовсім зруйнувалося. Немає ніякої змоги розрахуватися з боргами, і лихвар зазіхає вже на його ґрунт. Письменник наголошує що це не поодинокий випадок, а вже багато селян так зубожіло, що легше було вмерти, аніж виплутатися з боргів. Мартович прагне передати оптимізм та дотепність, що не залишали бідняків і в найтяжчих обставинах. Важко селянам, але в розпач вони не впадають, не втрачають почуття власної гідності, відкрито виявляють свою ненависть до багатців. Що у майбутньому виллється новою хвилею емансипаційних процесів.

Якщо у попередніх сюжетах Лесь Мартович тільки констатував становище, що склалося у галицькому селі, то в оповіданні «За топливо»¹⁹ бачимо зіткнення інтересів поміщика та селянина, що бореться за право, надане конституцією.

Драматична сценка «За топливо» – це ніби витяг з судового акта про обвинувачення селянина-наймита в крадіжці хмизу з панського лісу. Мартович протиставляє право «мужицьке» і «панське». Селянин цілком резонно вважає, що йому належить топливо, бо така була умова з паном. Наймит без дозволу узяв в'язанку хмизу, а пан подав до суду, бо це ж, мовляв, непослух. На цьому одному життєвому факті письменник показав, до якого економічного упадку дійшло галицьке селянство, розкрив, до якої міри воно було залежне від поміщицького господарства. Герої оповідань Лесь Мартовича стихійно відчують справедливості своєї мужицької правди, але через неорганізованість відстоюють її пасивно, не вдаються до рішучих дій.

Письменник зображує той перехідний період емансипаційних процесів галицького селянства, коли воно почало усвідомлювати власну гідність і поступово виривалося з пут економічного визиску. Письменник прагнув утвердити в його психології такі риси, як непримиренність до будь-якої форми гніту.

Секуляризація української інтелігенції у 1890-х роках внесла важливу новацію у політичну сферу, а саме – появу політичних партій. Ці партії виникли і діяли в конституційних межах австрійської держави, всі вони, в тому числі й аграрно-соціалістична радикальна партія, потребували цих правових рамок. Австрійська правова держава була тією системою координат, в якій могли структуруватись і діяти політичні об'єднання галицьких українців.

Довгі роки головною темою української політики в Габсбурзькій монархії була реформа виборчого права до парламенту і крайового сейму. Тому боротьба за загальне рівне виборче право була у 1901 р. проголошена найголовнішою метою української політики. Вестися вона мала як у парламенті через заснований 1901 р. український клуб, так

і поза парламентом, передовсім через масові акції протесту. Під впливом інтелігенції соціальний протест селян отримав виразне національне забарвлення. Те, що соціальне протистояння у більшості випадків збігалось з національною приналежністю, сприяло залученню селянства до національного руху.

Як один із чільних діячів Русько-української радикальної партії та виходець із селянського середовища, Лесь Мартович вважав своїм обов'язком допомогти своїм одноплемінникам у політичній емансипації. Тому в нього з'являється кілька художніх творів, присвячених виборам та вічовому руху.

В оповіданні «Смертельна справа» Мартович показує народне віче в столі, на якому виступає селянський бесідник (прообразом якого став покутський селянин Грицько Запаринюк). За допомогою алегоричних образів народної казки оратор дає влучні політичні оцінки й характеристики, допомагає громаді зрозуміти, які перед нею стоять виклики і закликає одностайно виступити на захист своїх прав, віддати голос за українського кандидата. «[...] Найстарша рада над усіма урядами є у Відні, тай ми туди посилаємо послів [...]. Але ми посилаємо панів, тай тому панам гаразд ведеться, а нам кривда. Та коли б ми послали мужицьких радних, вишло би право для всіх рівне»²⁰. Як бачимо, кращої агітації за українську справу не могло й бути. Проблему виборів Лесь Мартович порушив і в оповіданні «Хитрий Панько». Воно з'явилося в газеті «Громадський голос» на початку 1901 р. в № 4 і № 5. Але тут вже показано позитивний результат просвітницької діяльності місцевої української інтелігенції, в результаті чого з'являється невеличкий прошарок свідомого селянства, яке уособлював виборець Панько. «[...] мав Панько велику радість, що не зрадив громаду»²¹.

В оповіданні «Нечитальник» (1889) Лесь Мартович відобразив нагальні проблеми тогочасного покутського селянства, що шукало нових шляхів до поліпшення своєї тяжкої долі. У 70-80-х роках XIX ст. у галицькому селі народжувався читально-просвітний рух, що ставив за мету поліпшення життєвих умов селянства за допомогою просвіти. Мартович створив класичний образ затурканого, соціально й національно несвідомого селянина-нечитальника, якого треба було навертати на шлях активної громадської й суспільної діяльності, боротьби за свої права. Мартовичів нечитальник – типовий образ з середовища знедоленої, приниженої, темної частини селянства, яка застарілих поглядів і уявлень трималася за відживаючі традиції. «[...] Мені Абрамко сказав, що не йди до читальні, не записуйся, бо тим, каже, себе під москаля запишеш, панщину, каже підпишеш»²².

Лесь Мартович належав до провідників Української радикальної партії, був активним дописувачем

до її органу – «Громадського голосу», а певний час навіть редактором. Разом з К.Трильовським і В.Стефаніком заснував перші покутські «Січі». Збереглися спогади про те, що він виголосив промову при відкритті «Січі» в с. Топорівцях на Городенківщині²³. Мартович співпрацював із селянами-січовиками Львівщини під час аграрних страйків початку XX ст. Тут він організував безплатну адвокатську допомогу страйкуючим, захищав їх від переслідувань владних структур. Аналізуючи інформативність літературної спадщини Леся Мартовича, не можна оминати один з останніх творів письменника – недокінчену драму «Політична справа», рукопис якої зберігається в його особовому фонді, у відділі рукописів і текстології Інституту літератури імені Т.Шевченка НАН України. Вищезгаданий твір був написаний для січових драматичних гуртків. У ньому показано становлення січового руху, угиски «Січей» з боку недоброзичливців, зокрема євреїв-лихварів. Це яскраво ілюструє діалог між корчмарем Мошком та кошовим «Січі» – Іваном. «[...] Мошко: Відколи ви заложили в селі читальню, в мене відпала більша частина зарібку. – Іван: Люди самі взяли собі такий звичай, що хто приступає до «Січі», то тому вже й не подоба пиячити»²⁴. Письменник осудив дії невідомого селянства в особі Грицька, який радить кошовому: «Ти собі дай спокій з «Січею», кинь геть... «Січ» і читальня то не для парубка... парубок має потребу забавлятися»²⁵. У творі показано прихильність до січового руху сільської молоді, що було характерним для всієї Галичини. Лесь Мартович переконливо доводив у згаданій драмі, що тільки згуртувавшись у «Січі», українське селянство могло досягти позитивних змін у своєму житті. У цьому ж творі письменник також наголосив на тому, що галицьке українство вжеросло до боротьби за власну державність, свідченням чого є слова одного з персонажів – січовика Івана: «[...] Не тратьмо намарно свого завзятку. Ще пригодиться нам відвага й сила [...]. Бо ще настане та пора, що треба нам буде підніматися на великий труд, хоть би прийшлося головою наложити»²⁶.

Отже, Лесь Мартович був одним із тих письменників, що свій талант поклали на вівтар служіння своєму народу. Він був активним учасником тих трансформаційних процесів, які переживало галицьке селянство на шляху до формування української модерної нації. Його вищеаналізовані твори – це не просто художні замальовки із важкого селянського життя. А навпаки, – глибоко осмислені поради-підказки про те, що потрібно боротися проти лихварства, вимагати справедливої платні за роботу, добиватися справедливих виборів тощо. Він намагався збудити в селян почуття людської гідності, вселяв у їх серця віру в свої сили. Це мало б активізувати емансипаційні змагання галицького селянства, що у кінцевому результаті привело б до подальшої боротьби за своє місце в суспільстві.

паційні змагання галицького селянства, що у кінцевому результаті привело б до подальшої боротьби за своє місце в суспільстві.

¹ Заярнюк А. «Селянство» як категорія соціально-історичного аналізу (на прикладі Східної Галичини XIX ст.) / Андрій Заярнюк // Україна: культура спадщина, національна свідомість, державність. – Львів: Інститут історії України імені І. Крип'якевича, 2007. – Вип. 15. – С. 550.

² Заярнюк А. Ідіоми емансипації. «Визвольні» проекти і галицьке село в середині XIX століття / Андрій Заярнюк. – К.: Критика, 2007. – 336 с.; Його ж. «Селянство» як категорія соціально-історичного аналізу (на прикладі Східної Галичини XIX ст. С. 543 – 553.

³ Пахолків С. Українська інтелігенція у Габсбурзькій Галичині: Освічена верства й емансипація нації / Святослав Пахолків. – Львів: Літературна Агенція «Піраміда», 2014. – 612 с.

⁴ Горак Р. Лесь Мартович. Роман – есе. / Роман Горак. – К.: Молодь, 1990. – 176 с.

⁵ Лесин В. Лесь Мартович. Літературний портрет / Василь Лесин. – К.: Державне видавництво художньої літератури, 1963. – 63 с.

⁶ Погребенник Ф. Лесь Мартович. Життя і творчість / Федір Погребенник. – К.: Дніпро, 1971. – 194 с.

Марчук Г. Не для слави, а для людей... / Г. Марчук / Краєзнавець Прикарпаття. – 2006. – №7. – С. 52–53.

⁷ Пахолків С. Українська інтелігенція у Габсбурзькій Галичині... – С. 114.

⁸ Мартович Лесь Твори / упор. С. Шаховський. – К.: Державне видавництво художньої літератури, 1963. – 562 с.

⁹ Мартович Лесь Лумера / Лесь Мартович // Народ (Львів). – 1891. – Ч. 3; Ч. 4.

¹⁰ Мартович Лесь Винайдений рукопис про руський край // Мартович Лесь. Твори / упор. С. Шаховський. – К. 1963. – С. 50 – 55.

¹¹ Там само... – С. 53.

¹² Там само... – С. 53.

¹³ Там само... – С. 53.

¹⁴ Там само... – С. 53.

¹⁵ Там само... – С. 55.

¹⁶ Там само... – С. 55..

¹⁷ Мартович Лесь Мужичька смерть // Мартович Лесь Твори / упор. С. Шаховський. – К. 1963. – С. 56 – 88.

¹⁸ Мартович Лесь. Мужичька смерть . – С. 71.

¹⁹ Мартович Лесь. За топливо // Мартович Лесь Твори / упор. С. Шаховський. – К. 1963. – С. 112 – 114.

²⁰ Мартович Лесь. «Смертельна справа»... – С. 183.

²¹ Мартович Лесь. «Хитрий Панько»... – С. 128.

²² Мартович Лесь. «Нечитальник»... – С. 30.

²³ Мохорук А. «Січ» Топорівці, повіт Городенка // Гей, там на горі «Січ» іде! / ред. П.Трильовський. – К.: ВІПОЛ, 1993. – С. 127.

²⁴ Мартович Лесь. «Політична справа». Машинописна копія з правкою автора. – Відділ рукописних фондів і текстології ІЛ ім. Т.Г.Шевченка НАН України. – Ф. 69. – Спр. 7. – Арк. 10.

²⁵ Мартович Лесь. «Політична справа»..., Арк. 11.

²⁶ Мартович Лесь. «Політична справа»..., Арк. 47.

Николай ГУЙВАНЮК
(Черновицы)

ЭМАНСИПАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ В
ГАЛИЦКОМ СЕЛЕ В КОНЦЕ XIX – НАЧАЛЕ
XX в. В РЕЦЕПЦИИ ЛЕСЯ МАРТОВИЧА

В статье раскрыто отображение Лесем Мартовичем в художественной прозе эмансипационных процессов в галицком селе в конце XIX – начале XX в. Обнищание крестьян, их экономическая безысходность, большие страдания в условиях тяжелого социального и национального гнета, работа по найму, семейно-бытовые драмы, порожденные нищетой, – все это воспроизведено в рассказах «Лумера», «Изобретенная рукопись о Русском крае», «Музыкальная смерть», «За топливо» «За границу», «Вот достюда моё», «На торге», «Стрыбожий подарок» и др. В названных произведениях писатель изображает тот переходный период эмансипационных процессов крестьянства, когда оно начало осознавать собственное достоинство и постепенно вырывалось из пут экономической эксплуатации. Писатель стремился утвердить в его психологии такие черты, как непримиримость к любой формы гнета.

Ключевые слова: Лесь Мартович, Галичина, крестьянство, эмансипация.

Mykola HUYVANYUK
(Chernivtsi)

EMANCIPATION PROCESSES
IN THE GALICIAN VILLAGE IN THE LATE
XIX – EARLY XX CENTURY IN RECEPTION
OF LES MARTOVYCH

The article deals with emancipation processes in the Galician village in late nineteenth – early twentieth century mapped by Les Martovych in his prose. Les Martovych took active socio-political and literary activity representing peasant environment. The impoverishment of the peasants, their economic despair, great pain in conditions of severe social and national oppression, work employment, family and domestic tragedy caused by poverty – all this is reflected in his stories «Lumera», «Invented manuscript about Rus' land», «Strybozhyy gift» «People's burden» and others. In these works, the writer describes a transition emancipation processes Galician peasantry, when it began to realize their dignity and gradually escaping from the shackles of economic exploitation. The writer tried to establish in his psychology traits such as intolerance to any form of oppression. The article notes that the works of Les Martovych is deeply meaningful hints, tips – you have to fight against usury, to demand fair pay for the work to achieve fair elections and so on. He tried to awaken a sense of human dignity of peasants, instilled in their hearts faith in ourselves. This would intensify competition emancipation of Galician peasantry, which eventually would lead to further fight for its place in the society.

Keywords: Les Martovych, Galicia, the peasantry, emancipation.

УДК 94(477.831.86) «1890/1914»

© Андрій КОРОЛЬКО
(Івано-Франківськ)

«КОЛОМИЙСЬКЕ ТОВАРИСТВО НАРОДНИХ
СПІЛОК»: ІДЕОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ
І ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЇЇ ОСЕРЕДКІВ
НА ПОКУТТІ (КІНЕЦЬ XIX – ПОЧАТОК XX ст.)

У статті висвітлено діяльність «Коломийського товариства Народних спілок» та його осередків на Покутті наприкінці XIX – на початку XX ст. Звернено увагу на передумови створення «Народних спілок» в краї, охарактеризовано статут коломийського центрального осередку товариства, показано мережу заснування осередків «Коломийського товариства Народних спілок» на Покутті, розглянуто внесок керівників у створення і практичну роботу осередків «Коломийського товариства Народних спілок», проаналізовано перешкоди влади в організації осередків товариства, простежено культурно-просвітню діяльність «Народних спілок».

Ключові слова: «Народна спілка», «Коломийське товариство Народних спілок», Покуття, радикали, реєстрація товариства, збори делегатів, культурно-просвітня робота.

У 1880–1890-х рр. український радикальний рух отримав поширення на Покутті. Покуття – аграрний край, тому радикали особливу увагу приділяли селянській масі, вбачаючи в ній основу демократичного руху. Ідеологічною опорою на місцях мали стати засновані осередки товариства «Народна спілка», які в практичній роботі мали займатися створенням читалень, бібліотек, ощадних і позичкових кас, створенням рільничих і промислових шкіл тощо. До створення товариства причетна низка відомих громадських діячів Покуття: І. Гарасимович, С. Данилович, К. Трильовський, Т. Окуневський та інші.

Зауважимо, що досліджувана проблема не була предметом окремого дослідження, хоча б у формі наукової статті. Лише чернівецький історик М. Гуйванюк, говорячи про передумови появи українського січового руху в Галичині й Буковині, стверджує, що в 1890-х рр. під впливом радикалів на Покутті почали створюватися товариства «Народні спілки», мета яких полягала в піднесенні життєвого та освітнього рівня українців. На думку дослідника, за короткий проміжок часу «Народні спілки» стали осередками Радикальної партії в селах Покуття. Їхні члени вели непримиренну боротьбу з москвофілами, а також піддавали критиці поступливу політику народолюбів¹.

Велику кількість інформації з досліджуваної проблеми почерпнуто з радикальних періодичних часописів, альманахів і календарів «Народ» (1890–1895), «Хлібороб» (1891–1895), «Громадський Голос» («Новий Громадський Голос»; 1895–1914, з перервами), «Хлопська Правда» (1903, 1911), «Запо-